

کتابخانه‌های عمومی و مطالعه مفید

در ایران فصل پاییز که با مهر ماه شروع می‌شود، آغاز فصل تحصیل و بهار فراگیری دانش است که در آن کتاب و مطالعه‌ی مواد خواندنی محور اصلی همه‌ی فعالیت‌های فرهنگی قرار می‌گیرد. علاوه بر وزارتخانه‌های آموزشی و پژوهشی چون وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت آموزش و پرورش که برنامه‌های تشویقی به مناسبت هفته کتاب و هفته پژوهش دارند و مراسمی برگزار می‌کنند و در آن به معرفی برجستگان پژوهش و علم در حوزه‌ی تالیف و نشر می‌پردازند، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور هم به عنوان یک نهاد مسئول در امر کتابخانه‌ها و مطالعه کتاب از این امر مستثنی نیست و تلاش گسترده و فراگیری در این حوزه دارد.

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در تشریح اهداف کوتاه و بلندمدت نهاد در گزارشی^۱ که در تاریخ ۱۳۸۸/۸/۲۹ در آیین بزرگداشت هفدهمین دوره جشن هفته کتاب جمهوری اسلامی ایران ارائه کرد، به تشریح فعالیت‌های انجام شده پرداخت. تبیین چشم‌انداز برای رسیدن به قله‌های بلند و قرار گرفتن در شمار پانزده کشور برجسته جهان در زمینه سرانه‌ی فضا، عضو، منابع، امانت و مانند آن درخور توجه است. جالب‌تر این که با تفکیک دقیق موضوعات، نشان داد که در بعضی از شاخص‌ها همچون نسبت امانت به عضو، جمهوری اسلامی جزو پانزده کشور برتر دنیا است و این جای تقدیر دارد. تقدیر از آن جهت که طلایه‌داران کتاب در حوزه عمومی فعال‌اند، و نیز تقدیر از این جهت که با تفکیک موضوعات از یکدیگر سهم واقعی خود را با شجاعت تمام ترسیم می‌کنند که قطعاً اگر در سطح بین‌المللی به خوبی انتقال داده شود، انعکاس خارجی آن بسیار با اهمیت خواهد بود. تازه به نظر می‌رسد به آمار ارائه شده توسط نهاد

۱. اشاره به گزارش دبیرکل نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در مراسم بزرگداشت هفدهمین دوره جشن هفته کتاب

کتابخانه‌های عمومی، آمار کتابخانه‌های شهرداری ضمیمه نشده است، و چنانچه ضمیمه شود این آمار افزون می‌شود.

نکته‌ای که قابل ذکر است این است که این آمارها که نشان از فعالیت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور دارند، آماری کمی است که گرچه در جای خود بسیار ارزشمند و مفید است و ملاکی برای سنجش فعالیت‌های دست‌اندرکاران امر کتابخانه‌ها برای ارزیابی و رقابت در سطح ملی و بین‌المللی است، ولی نمی‌تواند اهداف بلندمدت جمهوری اسلامی ایران را در جهت ارتقای سطح فرهنگ و تعالی روح کتابخوانی برآورده کند. بنابراین هدف دوم نهاد کتابخانه‌های عمومی ارتقای سطح مطالعه مفید است که آن را به عنوان شعار هفدهمین دوره جشن هفته کتاب جمهوری اسلامی ایران انتخاب کرده است و این بسیار مهم‌تر و چشمگیرتر است. در واقع، مطالعه و آن هم مطالعه مفید و افزایش سطح آن یکی از اهداف بلند معنوی، کیفی و فرهنگی است که مکمل اهداف کمی نظام جمهوری اسلامی تلقی می‌شود و چه بسا روح و معنای واقعی مطالعه همان مطالعه مفید باشد.

اما مطالعه چیست و مطالعه مفید به چه معنا است؟ مطالعه از ریشه‌ی طَلَع و از باب مفاعله است. طَلَع که یک معنی آن به طلوع خورشید برمی‌گردد، حاوی نکته‌های فراوانی است که می‌توان نورانی بودن و نورافشانی کردن، حرارت داشتن و حرارت بخشیدن، برآمدن و بالا رفتن و گسترده شدن، همه‌گیر بودن، اشراف داشتن به همه چیز، بهره رساندن و مانند آن را ذکر کرد. گویی شخص مطالعه‌کننده با مطالعه خویش به همه موارد فوق توجه دارد و می‌خواهد در زندگی خود راهی را برود که خورشید در جهان آفرینش چنین می‌کند. همچنین از باب مفاعله است که دو طرف دارد مانند مقابله، مباحثه، مسابقه، مناظره، و مانند آن و این خود باز حاوی نکاتی است که می‌توان آن را چنین برشمرد: مطالعه‌کننده همانند کسی است که مسابقه می‌دهد و یا با حریف مناظره می‌کند. اولاً او رقیب را به دقت انتخاب می‌کند؛ یعنی کتاب و منبعی را که مطالعه می‌کند سعی دارد در سطح فهم خود و حتی برتر از آن باشد. برتر از این جهت که می‌خواهد کسب فیض کند و مهارت خود را بیازماید و قدرت خود را در فهم مسائل ابراز دارد و بالا ببرد. ثانیاً او در این فعالیت دو جانبه یک طرف قضیه است؛ بنابراین حالت انفعالی ندارد بلکه فعال است. این‌طور نیست که هر چه را خواند، بپذیرد بلکه مطالعه‌کننده خود فکر می‌کند، می‌اندیشد، می‌پذیرد، نقد و یا رد می‌کند.

سخن سردبیر

ثالثاً او منبع یا منابعی را انتخاب می‌کند که در مسیر رشد و تعالی او باشد همچنانکه در مسابقه سعی می‌کند با کسی مسابقه دهد که موجب افتخار او باشد برای فهم مسائل و درک مفاهیم مشکل هم تلاش می‌کند. او پیش مطالعه دارد، خود را آماده می‌کند و به تمرین می‌پردازد همچنانکه در مسابقه و مناظره چنین می‌کند. او در عین حال متواضع است و همانگونه که در مسابقه شکست را می‌پذیرد، در مطالعه هم وقتی اندیشه قوی و قویمی را دید آن را قبول می‌کند و در نقل قول‌ها صادقانه به آن استناد می‌کند.

رابعاً، و از همه مهم‌تر، کار او هدفمند است، در راستای هدفی گام برمی‌دارد و برای جهت مشخصی مطالعه می‌کند. مطالعه‌های پراکنده و بی‌هدف راه به جایی نمی‌برد و گاه مضر است.

به نظر می‌رسد با توجه به نکات بالا معنای مفید بودن هم مشخص می‌شود. دست کم یکی از پاسخ‌ها به مطالعه مفید همانا مطالعه هدفمند است که کمترین تعریف برای این منظور است. آن کس که هدفمند مطالعه می‌کند ولو هدفش سرگرمی و پرکردن ساعات فراغت باشد، مطالعه‌ی او مطالعه مفید محسوب می‌شود. آن کس که برای رفع خستگی به مطالعه می‌پردازد باز هم مطالعه مفید انجام داده است. زیرا برای تجدید قوا برای از سرگیری فعالیت اصلی خود به این کار پرداخته است. اما کسی که می‌خواند اما نمی‌داند که چه را می‌خواند و از خواندنش لذت نمی‌برد و آن را برای منظوری، ولو در درازمدت به کار نمی‌گیرد، مطالعه او مطالعه مفید نیست. در دعا است که «خدا یا، از علمی که فایده ندارد به تو پناه می‌برم^۱». بدیهی است علمی که فایده ندارد با علمی که می‌تواند مضر باشد فاصله‌ی بسیار دارد. پس می‌تواند علم و یا مطالعه سودمند در یک تعریف عملیاتی، علم و مطالعه‌ای باشد که یا در جهت اهداف شخصی کوتاه، میان و درازمدت زندگی آدمی تاثیر دارد و یا برای تجدید قوا و رفع خستگی و یا پرکردن اوقات فراغت (در صورت وجود آن) برای از سرگیری فعالیتی دوباره صورت می‌گیرد که باز هم در مجموع هدفمند است. این که می‌گوییم «اوقات فراغت در صورت وجود آن» برای این است که انسان هدفمند آن قدر برنامه و کارهای انجام نشده دارد که فراغتی برایش پیش نمی‌آید و اگر هنوز هدفی برای خویش تعیین نکرده ولی به دنبال یافتن هدفی مشخص است و

۱. اللهم انی اعوذ بک من علم لا ینفع. پیامبر اکرم (ص)، کنز العمال، حدیث ۳۶۰۹

مطالعات او در جهت یافتن هدف صورت می‌گیرد، خود می‌تواند مطالعه‌ای هدفمند باشد. مطالعه مفید انواعی می‌تواند داشته باشد که در این جا به دو نوع آن اشاره می‌کنم: مطالعه تکوینی و مطالعه تبیینی. مطالعه تکوینی آن است که انسان بدون به دست گرفتن کتاب به جهان آفرینش بنگرد و در آن غور و مطالعه کند. دانشجو و یا دانشمندی که به هر چیز می‌نگرد با دیدی فهم و عبرت آن را مورد مطالعه و فکر قرار می‌دهد^۱ و در آن اندیشه و تدبر می‌کند و از آن راز و رمزی کشف می‌کند، مطالعه تکوینی کرده است و به قول شاعر:

این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود هر که فکرت نکند، نقش بود بر دیوار مطالعه تبیینی آن است که انسان فکور و اندیشمند با مراجعه به کتاب‌های اصیل اندیشه‌های خود را با آن محک می‌زند و یا از کتاب الهام‌های تازه می‌گیرد و برای پیشبرد اهداف خویش از آرای دیگران استفاده می‌کند تا افکار خود را بارورتر کند. بنابراین مطالعه تکوینی و تبیینی مکمل یکدیگرند و فقط صاحبان فکر و خرد از این دو شیوه مطالعه بهره می‌برند.

از آن جا که اهمیت مطالعه در مفید بودن آن است، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌ی آن در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از سایر برنامه‌ها و اهداف کمی کاملاً جدا و شاخص‌هایی جداگانه تبیین شود و طرح‌های مشخصی در این زمینه ارائه و اجرا گردد و واحدهای تابعه در استان‌های کشور در این موضوع بر هم سبقت گیرند.

پروژه شبکه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. الذین يتفكرون في خلق السموات والارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً (آل عمران، ۱۹۱)